

rješavanju kojega je u Carigradu i sâm učestvovao, te odlomci o reorganizaciji uprave i obrane u Hercegovini duž austrijske i crnogorske granice. Ta su mjesta korisna, jer objašnjavaju donekle i službeni stav turske carevine u pojedinim pitanjima oslobodilačkih pokreta na Balkanu.

Od koristi je i prijevod članka carigradskog profesora I. H. Uzunçarsililoglu, *Zemlja i narod u Anadoliji u XIV. i XV. stoljeću* (I, 168—172), iz koga se vidi, da su Osmanlije svoju zemljišnu upravu uredili po uzoru bejlika u Anadoliji, »ali u daljem razvoju timarsko-spahijskog sistema Osmanlije su primili i neke elemente feudalnog uređenja pokorenih naroda« (H. Hadžibegić).

O ovome odličnom časopisu iznijeti ćemo na kraju nekoliko zapažanja tehničke prirode. S obzirom na oblike »defter« i »bujurdija« valja reći, da su u našoj znanstvenoj terminologiji malo neobični kraj »teftera« i »bujurdije« (odnosno »bujurtije«), koji su, iako ponešto iskrivljeni, višestoljetnom upotrebom stekli kod nas tako reći građansko pravo. Zato ih u našim tekstovima ne treba izbjegavati, a u citatima određenih naslova ostaviti originalan oblik. Uostalom i u »Prilozima« upotrebljavaju neki suradnici jedan, a neki drugi oblik, pa bi već i zbog toga bilo ovo izjednačenje korisno. Uređenju časopisa moglo bi se prigovoriti, što se više puta ponavljaju bilješke s objašnjenjima bez ikakve potrebe, a na jednom se mjestu tumači termin bujurdija, iako je u jednom stručnom glasilu posve nepotrebno. Jedan se autor poziva u bilješkama na registar imena u svome radu, kojega međutim nema, a taj je registar valjda uredništvo izostavilo. I taj se nesklad mogao izbjeći.

S. M. Traljić

ISTORISKI GLASNIK. BEOGRAD 1951, BR. 1—2.

U nastavku svog izlaženja »Istoriski glasnik«, organ Istoriskog društva N. R. Srbije, donosi u prvom dvobroju za 1951 vrijednih priloga, koji su značajna priložna historiografiji naših naroda. Prilozi obuhvaćaju različita pitanja iz užeg područja povijesti, povijesti umjetnosti, sociologije i etnologije, i svrstani su po tim grupacijama. U prikazu ćemo se držati njihova redoslijeda.

Nikola Radović, »*Vizantinski izvori grofa Đorđa Brankovića i Jovana Rajića za doba cara Dušana*«, konstatira, da Đ. Branković zazire u pisanju svojih kronika od bizantskih izvora i služi se uglavnom zapadnima (Orbini, G. Horn, Bonfini, M. Hanki, Gotofredus I. L.) i domaćim piscima (arhiepiskop Danilo II. i njegovi nastavljači). Premda Rajić slijedi Brankovića, on se počinje služiti, iako nedovoljno, i bizantskim piscima, ali izričito navodi samo dvojicu, i to Gregoru i Halkokondila. Autor najviše zamjera Rajiću, što je »potpuno prezreo Kantakuzina kao izvor za rekonstrukciju cara Dušana« (14). Zasluga ove dvojice srpskih historikografa sastoji se, prema autoru, u tome, što se »do njih... istorija prvog srpskog cara pisala pretežno na osnovu zapadnih izvora i ponešto vizantinskih«, a od njih počinje »premeštanje težišta u izvorima za doba cara Dušana od zapada prema istoku... no ne prema istoku kao celini, nego samo prema srpskim izvorima« (15).

O nekim pitanjima iz kronologije srednjovjekovne srpske povijesti, osobito o pitanju upotrebe martovskog datiranja u suvremenim izvorima, raspravlja Vladimir Mošin u prilogu »*Martovsko datiranje*«. Svoje istraživanje usmjerio je najprije na proučavanje martovskog datiranja u Bizantu, gdje je ono postojalo i zabilježeno je u Uskršnjoj kronici iz VII. st. i u kronici G. Syncele iz IX. st., a po auto-

rovu mišljenju i kod Teofana. »Što se tiče Teofana meni se čini da martovsko datiranje kod njega postoji, samo nije konsekvantno provedeno, jer zavisi od izvora kojima se ovaj hroničar služio.« (28) U Rusiji upotrebljava se također martovsko datiranje u oba načina: bizantski i mletačko-florentinski sve do XV. stoljeća. U Srbiji utvrđuje autor upotrebu martovskog datiranja, osim na nagoričanskom ži-vopisu, na što je upozorio već V. Petković, još i u slovenskom prijevodu Sintagme Matije Vlastara, srpskom prijevodu kronike G. Hamartola, »Slovu Maksimovu« prologa Gračaničke mitropolije, »Skazaniju 12 petaka«, »Šibeničkom zborniku« i »Vječnom kalendaru«.

Ako se pristupi određivanju kronologije nekih povijesnih događaja primjenom martovskog datiranja, i to na one dokumente, koji se nisu dosada mogli točno datirati septembarskim datiranjem, dolazi se do novih rezultata. Na pr., tradiciju Milutinove smrti martovsko datiranje točno stavlja u g. 1321 (septembarsko u g. 1332), bitku na Marici martovsko u g. 1371, a septembarsko pogrešno u g. 1370. Podatak o krunisanju Stefana Uroša III., zajedno s Dušanom, iznesen u Dečanskoj hrizovulji (usp. Novaković, Zakonski spomenici srpskih država Srednjeg veka, str. 646), martovsko datiranje stavlja točno u g. 1322, a septembarsko u g. 1321. Zatim, povelju Stefana Uroša Dečanskog Hilandaru (ibidem, str. 396) datiranu dosada s 8. II. 1327, treba datirati g. 1328. Uroševa povelja Dubrovniku (ibidem, str. 175) izdana je prema martovskom datiranju 10. I. 1357, ne 1356.

Ovo nekoliko kronoloških korekcija pokazuju, da se martovsko datiranje nesumnjivo u Srbiji upotrebljavalo; zatim, da neki srednjovjekovni srpski dokumenti nisu krivo datirani od pisara, kako se dosada mislilo, zbog čega se tobože nisu slagali s opće utvrđenim datima, nego su se ta data razrešivala krivim ključem. Neka kronološka data čekaju upotrebom martovskog datiranja promjenu i ispravak. Ova rasprava dokazuje, da se u kronološkom određivanju srednjovjekovnih dokumenata mora svaki dokumenat ispitivati napose, jer njihovo datiranje zavisi od pisara, njegove škole i kraja, a ne podliježe nekoj opće utvrđenoj praksi, jednolikoj za sve kancelarije — pa čak i unutar jedne te iste kancelarije.

U povijest umjetnosti zadire prilog Miodraga Kolarića, »*Likovna kultura Karadorđevog vremena*«. Prema autoru, intenzivna djelatnost na području graditeljstva i slikarstva u Srbiji razvija se poslije 1793 i 1794. Prvi graditelji su iz Bosne i Makedonije (majstor Sotir, Atanazije), a pred kraj ustanka pojavljuju se i domaći majstori. Središte slikarske djelatnosti bilo je Valjevo, koje je dalo Teodora Stefanovića, Hadži-Ruvim Nenadovića, Jeremiju Popovića i t. d. Za vrijeme ustanka javljaju se i vojvodanski slikari, od kojih su neki radili u Beogradu. U Srbiji rade tada neki strani slikari kao Anton Schwarz, Jean-François Robert, Bantiš-Kamenski.

Sergije Dimitrijević osvjetljava revolucionarnu djelatnost stolarskog radnika Andra D. Bankovića (1875—1911) (»*Andra D. Banković*«). jednog od »najkrupnijih socijalističkih boraca u Srbiji« (73). B. surađuje isprva s Mitrom Cenićem izdaje s njime 1883 socijalistički list »Istina«. God. 1889 rukovodi općim štrajkom željezničke radionice u Nišu. Urednik je »Srpskog zanatlije« i suradnik »Zanatlijskog saveza«, a bio je i na čelu redakcionog odbora »Social-demokrata«, »prvog marksističkog lista u Srbiji« (77).. God. 1894 jedan je od organizatora prve prvomajске proslave u Beogradu. Kad je Aleksandar Obrenović 9. V. 1894 ukinuo ustav iz 1888, B. je 16. V. održao protestni zbor beogradskih zanatlija i radnika. Ova akcija dokazuje, da ukidanje ustava nije prošlo bez protesta (protivno tvrđenju Sl. Jova-

novića). God. 1896 B. je delegat na IV. Kongresu II. Internacionale, ali kako je oklevetan, da je anarhist, nije spomenut kao srpski delegat u publikaciji kongresa. Kad u vodstvu socijalističkog pokreta izbijaju sukobi i intelektualni elementi (Skerlić-Jovanović) nadjačavaju radnički elemenat, B-eva djelatnost se ne spominje sve do 1909, kad ga Tucović uzima za delegata Srpske socijal-demokratske stranke na prvoj Balkanskoj socijalističkoj konferenciji. Autor zaključuje, da je B. »bio prvi naš značajni radnički rukovodilac« (81).

Među »Prilozima« Jovan Marjanović, »*Još jednom o postavljanju pitanja karaktera revolucije u Jugoslaviji 1919—1934 godine*«, polemizira s Dragom Vučinićem i tvrdi ponovo, da konstatacije Izvršnog odbora Balkanske komunističke federacije (BKF) od 4. XII. 1929 o karakteru revolucije (»Predstojeća revolucija u Jugoslaviji neće se razvijati od buržoasko-demokratske revolucije kao prelazni period... nego će ona istovremeno ujediniti dva procesa: izvršenje nerešenih zadataka buržoasko-demokratske revolucije i njen prelaz u proletersku revoluciju«, 92). Drugim riječima, treba provesti proletersku revoluciju i kao rezultat njene pobjede uspostaviti diktaturu proletarijata, pri čem će biti riješena takva pitanja, kao što su nacionalno i agrarno. Ovi stavovi više odgovaraju tadašnjoj situaciji u Jugoslaviji nego stavovi IV. Kongresa KPJ (oktobra 1928) i VI. plenuma CK KPJ (oktobra 1929), koji donekle odvajaju buržoasko-demokratsku revoluciju od socijalističke, zbog čega revolucija ne dobiva proleterski karakter. Bila je nepravilna i odluka IV. zemałjske konferencije KPJ (1934) o »oružanom ustanku«, jer zato nije bilo uvjeta i jer su se u njenim odlukama zaobilazili opće demokratski zadaci, što je onemogućavalo sudjelovanje širih narodnih slojeva u borbi za program Partije.

Grigor Stanojević, »*Pojava Šćepana Malog i interesovanje stranih sila za njega*«, prvi upotrebljava francuske izvještaje (izvještaji francuskog poslanika u Veneciji R. de Paulmy, pronađeni u ostavštini J. Tomića u arhivu SAN) za Šćepana Malog. Francuski se izvještaji ne razlikuju bitno od ostalih suvremenih stranih izvještaja, a rađeni su na temelju mletačkih. De Paulmy je bio sredinom listopada 1768 uvjeren, da je Šćepan Mali ruski agent i da ga Petrograd pomaže preko Dubrovnika.

O prilogu Bogdana Krizmana, »*Diplomatski ceremonijal Dubrovnika u XVIII stoljeću*«, govorim na drugom mjestu ovog sveska.

Na osnovu nekoliko podataka iz dubrovačkog arhiva, Bogumil Hrabak, »*Pirot i Dubočica u dubrovačkim dokumentima oč kraja XV do početka XVII veka*«, izvodi opće zaključke o privredi u Srbiji za prvo razdoblje turske vladavine, Srpska sela uključuju se u trgovačku mrežu dubrovačkih trgovaca, pa to nije više naturalna privreda nego proizvodnja za strano tržište; selo počinje primati elemente robnovčane privrede. Ovim autor negira mišljenje, da je u to vrijeme bila u Srbiji samo naturalna privreda, bez znakova neke proizvodnje višega razvojnog stupnja.

U rubrici »Kritika i prikazi« redakcija daje svoj sud »*Povodom polemike St. Jantoleka i J. Kovačevića*«, koja se dugo vremena vukla na stranama časopisa. Prema njenom mišljenju, polemika nije bila ni konstruktivna ni dobronamjerna: Jantolek se kao autor »Istorije države i prava naroda F. N. R. J. — II. Feudalne države jugoslavenskih naroda« doista koristio isključivo izvorima u zbirci Novakovića »Zakonski spomenici«, ali je Kovačević baratao u diskusiji pojmovima, koji mu nisu bili jasni, i u svojoj kritici nije iznio konkretne primjedbe, koje bi rješavale pitanje rente. Redakcija smatra, da knjiga ne može korisno poslužiti studentima radi slabe kvalitete, i da nije plod vlastitog istraživanja.

N. Radojčić recenzira studiju F. Babingera, »Von Amurath zu Amurath, Vor — und Nachspiel der Schlacht bei Varna (1444)« (Oriens III, 2, 1950), u kojoj autor baca novo svjetlo na događaje prije i poslije ove bitke, osobito na prilike, koje su joj prethodile za vrijeme izbijanja Murata II. u Maloj Aziji i zaključenja mira između njega i Karamanije. Ovim mirom izbili su Turci kršćanima iz ruku eventualnog saveznika i osigurali sebi pobjedu kod Varne. Recenzent prikazuje na kraju neke srpske pokušaje prikaza ove bitke.

U recenziji knjige dr. Ilije Sindika »Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII do početka XV stoljeća«, I. Božić ne smatra prihvatljivom tezu autora, da je na »rimskoj osnovi izgrađeno docnije municipijalno uređenje Kotora«, jer — prema recenzentu — »naši podaci iz Kotora počinju tek u XII. v., kad već imamo jak pokret za gradsku samoupravu... i kada se ekonomsko-socijalni odnosi razlikuju od ranijih iz rimske epohe« (123). Konstatira, da autor točno iznosi sličnosti, a i razlike u klasnoj strukturi stanovništva između Kotora i Dubrovnika i da je neke probleme za ovo razdoblje do kraja iscrpao. Najveću vrijednost knjige nalazi u kritičkoj analizi kotorskog statuta izdana 1616 u Mlecima. Međutim, recenzent ne zamjera autoru, što se nije kritički osvrnuo i na statute izdane prije ovog iz 1616. Osim toga, valja se osvrnuti i na tvrdnju Sindika da se Kotor razvio na mjestu starog Acruviuma (str. 32 n. d.), o čemu je Sindik već prije napisao raspravu u Glasniku geografskog društva, XXVII, 1947, dokazujući, da se »Akruvium nalazio na mestu današnjeg Kotora« (str. 120). Međutim, on je tu iznio samo neke okolnosti, koje bi možda upućivale na tu mogućnost, i ništa drugo. Prema tome nije ustvari dokazao ništa, pogotovu, jer se njegova pretpostavka ne temelji na povijesnim izvorima, što autor na kraju sam uviđa i priznaje. Zasada još uvijek vrijedi vrlo vjerovatna tvrdnja A. Mayera, da je Acruvium=Agruvium= današnji Grbalj= grbaljsko polje, jer je to po svoj prilici i mjesto Gripoli, o kojem govori pop Dukljanin, dakle jedan pouzdan izvor za geografske položaje (A. Mayer, Studije iz toponomastike rimske provincije Dalmacije«, VAHD L, Split 1932). Ovu Mayerovu tvrdnju Sindik nije uspio oboriti niti dati bolje rješenje spornog pitanja.

Vuk Vinaver recenzira povoljno »Miscellanea I« Zadarskog arhiva, zatim »Srp-sku istoriju Mavra Orbinija« od N. Radojčića i »La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II« (1949) od F. Braudela, u kojem djelu ima dosta podataka o Dubrovniku i trgovini na Balkanu, iznesenih u okviru trgovačkih i ekonomskih problema Sredozemlja.

Pod naslovom »Karel Havlíček Borovský i Poljaci«, Stojan Subotin prikazuje raspravu Miroslava Vrančića, »Poljski problem u publicistici Karela Havličeka-Borovskog«, Krakow 1948, smatrajući je korisnim poticajem i za proučavanje Četrdesetosme kod nas. Karel Havlíček-Borovský posvećivao je kao urednik »Pražkih novina« (kasnije i »Narodnih novina«) dosta pažnje poljskom pitanju, ali je ponekad bio prema Poljacima i nepravedan. Na pr., u odnosima između njih i Rusa on je često na strani Rusa, a »zauzima ispravan stav u svojim sudovima o poljsko-ukrajinskim odnosima«. Međutim, kao Čeh ne priznaje Slovacima nacionalnu individualnost, a u revolucionarnosti Poljaka vidi elemente raspada i destrukcije. Tek uvođenjem apsolutizma u početku 1850 razočarava se u Austriji, bori se protiv apsolutizma i zauzima pozitivnije stanovište prema Poljacima.

Vladimir Stojančević osvrće se na knjigu »Srbi u Sremu do 1736/37« od Dušana Popovića, i dvije knjižice Sergija Dimitrijevića: »Stari Leskovac kao prosvetni i

kulturni centar« i »Agrarni odnosi za vreme Turaka u leskovačkom kraju« (koje odnose pisac prikazuje na temelju t. zv. »Leskovačkog zakona« 1860).

Đorđe Grubač prikazuje zbirku dokumenata »Rapalski ugovor 12 novembra 1920«, koju je uredio Vojislav M. Jovanović.

U »Bilježkama« ima kratkih crtica, o pojedinim publikacijama iz naše i strane historiografije.

Na kraju, u rubrici »Izložbe«, Draga Garašanin, nalazi »osnovnu zamerku« izložbi etnogeneze južnih Slavena u ranom srednjem vijeku »ne toliko u izboru dokumentacije koliko u kadkad nedovoljnoj a naročito disproporcionalnoj dokumentaciji jedne ovako široko postavljene teme«. (157). Đ. Stričević osvrće se na materijal iz srpske, makedonske i bosanske umjetnosti na »Izložbi srednjevekovne umetnosti naroda Jugoslavije«.

Josip Lučić

GODIŠNJAK ISTORISKOGRUŠTVA VOJVODINE, NOVI SAD 1951.

Godine 1951 počelo je Istorisko društvo Vojvodine da izdaje svoj Godišnjak. Glavni urednik je Branislav J. Vranešević, a u redakcionom odboru jesu: Živojin Radulovački, Arpad Lebl i Milisav Lazić. Pokretanjem Godišnjaka nastoji Istorisko društvo Vojvodine da u historijskoj nauci i nastavi dopuni praznine koje postoje u pravilnoj naučnoj interpretaciji prošlosti Vojvodine. Te praznine naročito postoje u obradi historije vojvođanskih Mađara, Slovaka, Rusina i Rumunja, pored krupnih problema iz prošlosti vojvođanskih Srba kao što su: 1848. godina, Miletićevo doba, radnički pokret, agrarno pitanje i ekonomika Vojvodine. U ovom svesku objavljen je niz članaka o životu i radu Svetozara Miletića povodom 50 godina od njegove smrti i 125 godina od njegova rođenja. U čast desetgodišnjice Narodne revolucije objavljeni su članci živih učesnika, kao i jedno svjedočanstvo o učešću Rumunja u NOB-i.

Na prvom mjestu Nikola Radojčić prikazuje u osnovnim crtama »Karlovački rukopis Justinianova zakona i Dušanova zakonika« koji se čuva u Narodnoj biblioteci u Beogradu (str. 7—12). Marko Car daje pod naslovom »Dosiđej Obradović« literarno-historijski ogled o životu i značenju velikog srpskog prosvjetitelja (13—22). Od posebnog je interesa članak Arpada Lebla »Mađari u Vojvodini 1700—1944« (23—37) gdje su u sažetoj formi vrlo zanimljivo prikazani glavni momenti kolonizacije i društvenog razvoja Mađara u Vojvodini. Prema autoru, turska je invazija zbrisala mađarsko stanovništvo u Vojvodini, tako da ga oko 1700 tu gotovo i nema. Tokom prve polovice XVIII v. Mađari se u Vojvodinu doseljavaju tek pojedinačno, uglavnom odbjegli kmetovi koji u pustoj zemlji nastoje da izmaknu feudalnim obavezama. Masovnije se Mađari naseljavaju poslije 1740 kada se, u vezi s ukidanjem Krajine, Srbi krajišnici — odbijajući da postanu kmetovi — iseljavaju u južnije krajeve ili u Rusiju. Dok je država u isto vrijeme masovno kolonizirala Nijemce, Mađare su naseljavali pojedini veleposjednici uz mnogo nepovoljnije uslove. Karakteristično je da su posjednici bili većinom Nemađari. Naseljeni Mađari bili su kmetovi ili kontraktualisti koji su se brzo proletarizirali već prije 1848. U gradovima je u to doba bilo vrlo malo Mađara, i to većinom »želira«, beskućnika, nadničara, slugu itd. U drugoj polovici XIX kao i početkom XX v. društvena struktura Mađara je slična. Oni su i u to vrijeme uglavnom seoska sirotinja, a prije svega

HISTORIJSKI
ZBORNIK

GOD. V.

1952

BROJ 3—4

HISTORIJSKI ZBORNIK

ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE

Uređuje Redakcioni odbor: Oleg Mandić, Jakša Ravlić i Jaroslav Šidak (glavni i odgovorni urednik). Rukopisi za razmjenu šalju se na adresu: Historijski seminar, Filozofski fakultet, Zagreb, Trg Maršala Tita 14. Narudžbe za Historijski zbornik prima »Školska knjiga«, Zagreb, Ilica 28.

SADRŽAJ

	Strana
OLEG MANDIĆ, Bratstvo u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj	225—298
IVO MILIĆ, Perijeklo prava bližike na prvokup i otkup nekretnina	299—310
MIRJANA GROSS, Neke karakteristike socijalne demokracije u Hrvatskoj i Slavoniji	311—323

OCJENE I PRIKAZI

J. Bösendorfer, Agrarni odnosi u Slavoniji (N. KLAIĆ — R. BIČANIĆ)	325—333
D. Roller, Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću. (J. TADIĆ)	333—343
Novi prilozi o dubrovačkoj diplomaciji. (J. LUČIĆ)	344—347
Z. Herkov, Statut grada Zagreba od god. 1732. (N. KLAIĆ)	347—350
R. Besarović, Vaso Pelagić (M. EKMEČIĆ)	350—354
Izdanja staroslavenskog instituta. (L. KOŠUTA)	354—360
Tabula Hebana. (M. VEDRIŠ)	360—365

ČASOPISI

Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslov. naroda pod turskom vladavinom, I i II. (S. M. TRALJIĆ)	367—372
Istoriski glasnik 1951, br. 1—2. (J. LUČIĆ)	372—376
Godišnjak Istor. društva Vojvodine 1951. (F. MOAČANIN)	376—380
Zbornik radova Instituta za proučavanje književnosti SAN 2, 1952. (J. RAVLIĆ)	380—383
Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, N. S. II, 1952. (N. ŽIĆ)	384—386
Historische Zeitschrift — u povodu 90-godišnjice života F. Meineckea. (M. GROSS)	386—390
Archives d'histoire du droit oriental — Revue intern. des droits de l'antiquité I, 1952. (K. BASTAIĆ)	390—394

ZNANSTVENE USTANOVE

JOSIP BUTURAC, Državni arhiv u Zagrebu	395—408
--	---------

BILJEŠKE

»Da li su Bosanci u XVII. v. znali za bogomile?« (S. M. TRALJIĆ)	409—410
Naše historijske čitanke. (S. M. TRALJIĆ)	410—413
G. Škrivanić, Dnevnik Dubrovčanina M. Pešića o Požarevačkom mirovnom kongresu 1718 g. (J. LUČIĆ)	413—414
V. Pelagić, Izabrani spisi I, 1952. (M. EKMEČIĆ)	414—415
Ekonomisti XVII. i XVIII. stoljeća. (D. NEŠIĆ)	415—419